

ROLE KONTEXTU V INTERPRETACI TEXTU REGIONÁLNÍ LITERATURY Z ČESKO-BAVORSKO- -RAKOUSKÉHO POMEZÍ

PETR KUČERA

KUČERA, Petr: The Role of Context in the Interpretation of Texts of Regional Literature from the Czech-German-Austrian Border, 2022, Vol. 4, Issue 1, pp. 27 – 34. DOI: 10.17846/CEV.2022.04.1.27-34.

ABSTRACT: The interpretation of works of regional literature from the borders of Bohemia, Bavaria and Austria is a comparative literary problem in which several contexts play an important role. In addition to the context of the author's, reader's or literary, it is also necessary to examine the cultural, historical, religious, translation and publishing contexts in this case. The complexity of the cultural, sociolinguistic and religious situation on the Czech-Bavarian-Austrian tri-border was downplayed in Czechoslovakia until the 1990s. The communist regime in Czechoslovakia suppressed information about the German-speaking population of the border areas, and the question of the religious anchoring of cultural phenomena was a taboo.

KEYWORDS: Contexts of a literary work. Regional literature. National literature. Intercultural region. Czech-Bavarian-Austrian border.

Interpretace děl regionální literatury z pomezí Čech, Bavorska a Rakouska je interdisciplinární problematikou, ve které hraje důležitou roli několik kontextů. Vedle kontextu autorského, čtenářského či literárněvědného je v daném případě nutno zkoumat také kontext kulturně historický, náboženský, překladatelský a ediční. Složitost kulturní, sociolingvistické i náboženské situace na česko-bavorsko-rakouském trojmezí byla až do devadesátých let 20. století bagatelizována. Komunistický režim v Československu potlačoval informace o německy mluvícím obyvatelstvu pohraničních oblastí, tabuizována byla otázka náboženského ukotvení kulturních fenoménů. V Bavorsku a Rakousku byla tato oblast většinou prezentována jako jazykově a nábožensky homogenní, tzn. německojazyčná a katolická. Opomíjeny byly enklávy českého osídlení i fakt, že mezi německy píšícími autory byli Židé. V období studené války se i seriózní bavorská a rakouská média ostýchala mluvit o nacionalistickém či přímo nacistickém aktivismu některých autorů v době nastupujícího hitlerovského režimu v Německu. Kulturní tradice i náboženské a národnostní resentimenty nelze však při snaze o adekvátní interpretaci literárních děl pominout. Rakouský komparatista českého původu Peter V. Zima upozorňuje na význam zkoumání sociolingvistické situace, ve které ideologie rozhodují o tom, co je a co není aktuální, co se smí či nesmí veřejně říkat apod. Na řadě příkladů z moderní evropské kultury sleduje Zima diskursy, které propojují estetiku s politikou (Zima 2004/2005, 47 – 62).

Na pomezí Čech, Bavorska a Rakouska vznikaly v podhůří kláštery, které ve spolupráci s mnišskými řády organizovaly kulturní život. Německy psané texty se postupně šířily s příchodem minesengrů na dvory jihočeských feudálů, kteří pojímali za ženy německy mluvící šlechtičny. V období humanismu se hlavním literárním jazykem stala opět latina, ale například v korespondenci i deníkových záznamech českých šlechticů se stále častěji objevuje čeština. V epoše baroka se rozvíjejí žánry kázání a cestopisu v latině, němčině i češtině, neboť mniši usilovali o co nejširší vliv své misijní činnosti.

Z interkulturního hlediska je důležitá epocha osvícenství, neboť v ní dochází k emancipaci Židů a Romů. Literárním projevem této společenské změny bylo téma jinakosti ztvárňované motivy z nově objeňované židovské a romské každodennosti. Židé se v horských vesnicích i ve městech v podhůří ocitali v paradoxní situaci. Na jedné straně byli součástí habsburské monarchie, jejíž

vztah k Židům byl poznamenán tradicí katolického antijudaismu. Na druhé straně měli bohatší kontakty s postupně se liberalizujícími německými městy a jejich židovskými obcemi, protože Vídeň nedokázala rozmachu těchto měst ve sférách hospodářství i kultury konkurovat. Také židovské osvětenství (haskala) se v Německu stalo aktuálním tématem zhruba o půlstoletí dřív než v podunajské monarchii.

V úvahu je třeba brát také skutečnost, že hraniční pohoří představovalo enklávu oslabené konfliktnosti jak ve smyslu etnicko-jazykovém, tak náboženském. Životní podmínky zde byly velice tvrdé a počet smíšených rodin poměrně vysoký, a proto ani v období vystupňované protizidovské hysterie na konci devatenáctého století (tzv. hilsneriáda) zde nedocházelo – na rozdíl od větších měst ve vnitrozemí – k masovým demonstracím a násilnostem. Arno Pařík upozorňuje na skutečnost, že podíl Židů v českém národním hnutí, ale i v moderní německy psané literatuře, stejně jako úsilí o obnovu vlastních židovských kulturních tradic, souvisí se snahou vytvořit oblast porozumění a vzájemné spolupráce, což je rys typický pro střední Evropu (Pařík 1992, 23). V letech 1847 – 1864 vyšlo například v pražském nakladatelství Pascheles pět sbírek německy psaných *Sippurim* – židovských vyprávění, mýtů a kronik, pamětihodností a biografii slavných Židů rozličných krajů a staletí (Pěkný 1993, 351). Časopisecky byly některé texty publikovány v jidiš a v němčině, ale i česky (v časopise *Květy*), mj. obsahují i pověsti z Čech.

Opomíjeným segmentem literárněvědného kontextu je tradice orální kultury, kterou v daném interregionu reprezentuje romská slovesnost. Romové nebyli vnímáni jako národ, ale jako „lidé na cestě“, tj. neteritoriální (sub)etnická skupina. Do literárních postav Romů promítali autoři své (nezřídka negativní) představy o exotičnosti, která kontrastovala s pozitivně chápaným češtvím. Daniel Soukup zjistil imagologickou analýzou tvorby významných českých autorů (B. Němcová, V. Hálek, K. Světlá, J. Holeček), že Romové byli pro české autory ztělesněním exotičnosti jako všeho, co nebylo součástí českého světa (Soukup 2013).

Samotné hraniční pohoří bylo i pro české autory převážně zdrojem motivické inspirace – tak je tomu například v poezii Adolfa Heyduka či Rudolfa Mayera (1837 – 1865), ale i ve druhé básnické sbírce Elišky Krásnohorské *Ze Šumavy* (1873) nebo v poslední básnické sbírce Jana Nerudy *Prosté motivy* (1883). O hlubší pochopení svébytnosti života horalů z pomezí Čech a Bavorska se pokusila Božena Němcová v románu *Pohorská vesnice* (1855).

V kontextu interkulturní literární vědy, ale také v kontextu edičním a překladatelském představuje zajímavou výzvu rozsáhlé literární dílo, jehož autorem je Karel (Carl) Klostermann (1848 – 1923). V kontextu literárněvědné bohemistiky je neproblematicky řazen do české literatury, germanistika se jeho tvorbou téměř nezabývá. Nové interpretační impulsy tak přicházejí z kontextu edičního a překladatelského.

Klostermann pocházel z rodiny rakouského lékaře, který působil řadu let na české straně pohorí. Dětské a jinošské zážitky zanechaly v duši literárně nadaného vídeňského medika a pozdějšího plzeňského učitele jazyků nesmazatelnou stopu. U tehdejšího německého publika svými črtami *Böhmerwaldskizzen* (1890) neuspěl, a tak začal psát česky. Vytvořil prozaické dílo v obou zemských jazycích – fejetony a črty v němčině, povídky, novely a romány v češtině. Z rozsáhlého Klostermannova díla patří k nejznámějším právě šumavské romány *Ze světa lesních samot* (1892), *V ráji šumavském* (1893), *Hostinný dům* (1898), *Světák z Podlesí* (1905), *Zmizelá osada* (1921), ale též povídkové knihy *V srdci šumavských hvozdu* (1896), *Ze šumavského podlesí* (1908), *Šumavské povídky* (1925), *Ze Šumavy a Pošumaví* (1936) ad.

V rámci literárněvědného kontextu je pro interpretaci Klostermannova díla důležité zkoumat žánrové a stylové rozpětí textů. Klostermann kombinuje krajové pověsti, vyprávění místních lidových „báječů“, pašerácké povídky, dokumentární fejetony a cestopisné črty s lidovou mluvu ovlivněnou profesními slangy, ale i s pasážemi prodchnutými básnickou imaginací. V době zostrujících se národnostních konfliktů působily Klostermannovy texty neobvykle. Se stoletým

zpožděním se však Němec Klostermann dostává i k německým čtenářům. Děje se tak v překladech z češtiny, které vydávají bavorská a rakouská nakladatelství (nejvíce Verlag Stutz v bavorském Pasově). Václav Maidl upozorňuje na specifičnost Klostermannovy biliterárnosti: „Klostermann tak ztělesňuje v české literatuře závěru 19. století typ autora čím dál vzácnějšího: nejen že je schopen psát v obou zemských jazycích, současně se ale také cítí být obyvatelem Království českého, nikoli českým Němcem nebo Čechem. Zastává tedy tzv. bohemistické stanovisko (od slova Bohemus = obyvatel Čech) a není divu, že v 80. letech nacházíme jeho črty a fejetony v pražské Politice, tiskovém orgánu staročeské strany, jež na rozdíl od mladočechů zdůrazňovala zemskovlasteneckou, nikoli nacionální orientaci. Pro Klostermanna je tudíž užívání jazyka bezpříznakové, ne tak bezpříznakově to však vnímají obě jazykové komunity v Čechách, které již plně žijí jazykovým pojetím národa“ (Maidl 2008, 225 – 226).

Vnímání prostoru hraničního pohoří se u německy a česky píšících autorů výrazně liší. Zatímco pro české autory je Šumava (a do určité míry i Pošumaví) prostorem nových objevů, pro německy píšící autory představuje důvěrně známou krajinu dětství a mládí. Adalbert Stifter (1805 – 1868) zpřístupnil čtenářům jižní část Šumavy od svého rodiště v Horní Plané (Oberplan) až po jihovýchodní okraj Šumavy ve Vyšším Brodě (Hohenfurth). Josef Meßner (1822 – 1862) vytvořil literární obraz Prachaticka. Severozápadní Šumavu, zejména rodnou vesnici Chalupy u Všerub (Friedrichsthal), zachytil Josef Rank (1816 – 1896). S odstupem několika desítek let literárně objevil severní Šumavu kolem Ostrého (Osser) a Javoru (Großer Arber) Hans Watzlik (1879 – 1948). Od osmdesátých let 19. století si čtenáři osvojují díky Karlu Klostermannovi také Šumavu centrální.

Teprve v polovině 19. století nastává v dějinách šumavského písemnictví německého jazyka skutečný zlom: tvorba Adalberta Stiftera (1805 – 1868) se stala součástí nejen regionální literatury, ale vstoupila i do kontextu literatury celonárodní (rakouské) i světové. Stifter poznal důvěrně život prostých horalů, jako student gymnázia se věnoval hlavně malířství (i později se intenzivně věnoval krajinomalbě, portrétní malbě a restaurátorství uměleckých děl). Od úspěšného vstupu do literatury v roce 1840 začal intenzivně psát (básně, povídky, novely, romány, ale i publicistické žánry). Ve čtyřicátých letech vydal šest povídkových knih (souhrnně pod „malířským“ názvem *Studien*), v nichž rozvinul své vypravěčské umění a nastínil základní témata, kolem nichž krouží celé jeho dílo: touha po sebeuplatnění, rezignace a podřizování se vnějším okolnostem. Po „mineralogicky nazvaných“ povídkách a novelách ve sbírce *Bunte Steine* (Pestré kameny, 1853) vydává Stifter svá zásadní prozaická díla, jimiž jsou vývojový román *Der Nachsommer* (Pozdní léto, 1857) a třídílný historický román *Witiko* (Vítek, 1865 – 1867) jako část nerealizovaného cyklu o rodu Rožmberků.

Podle Horsta S. Daemmricha kontrastují retrogradní filosofické a sociálně kritické rysy Stifterových próz v rovině ideové s poznáním soudobých destruktivních tendencí ve volbě témat; zaujetí pro západní civilizovanost je zpochybněno rezignací a cizost přírody odráží vnitřní odcizení (Daemmrich 2007, 51). V edičním i literárněvědném kontextu se často oceňuje Stifterova detailní znalost jednak horské přírody, jednak každodenního života horalů. Důvěrná obeznámenost s realiami se tradičně spojuje s hodnotami regionální literatury. V tomto směru vyniká zejména román *Der Nachsommer*, v němž detailní uvádění přírodovědných poznatků a zahradnických zkušeností dosahuje krajnosti.

Kontext regionální literatury překračuje Stifterova tvorba směřováním k vytvoření originální filosofie přírody i životní filosofie. Horskou krajinu Šumavy oslavil Stifter ve svých prózách odlišně od majestátních rakouských Alp či maďarské pusty. Šumava je v jeho prózách krásná svou drsností i střídáním pralesa, slatí, náhorních luk a ledovcových jezer, zdánlivou prostotou překrývající slavnostní až mystický ráz. Příroda ve Stifterových dílech výtvarných i literárních nevyžaduje nutně oživení a zduchovení pomocí lidí, neboť je sama tajemnou bytostí. Lidské děje jsou přírodou

uváděny do pohybu, z ní čerpají svou sílu a inspiraci, kterou pak dál rozvíjejí v rozmanitých evolučních proměnách. Na rozdíl od pozdějších autorů, kteří se zaměřují na postavy vojevůdců, vládců či mučedníků, zajímají Stiftera nejvíc prostí lidé, kteří žijí v souladu se zákony přírody.

V kontextu regionální literatury hrají nenahraditelnou roli texty sběratelů lidové slovesnosti. Impulsem těchto snah byly obavy z blížícího se zániku kultury německy mluvících horalů ze Šumavy, Českého lesa a Pošumaví od konce 19. století. Nejhroženější se zdálo být tzv. šumavské nářečí, které tvořila směsice dialektů severobavorských s východofranckými rysy (severní Šumava, Královský hvozď) a středobavorských (centrální a jižní Šumava). Některým z místních nářečí byly psány především básně a divadelní hry (lyrické a dramatické žánry se zdály být pro emocionálně akcentovanou výpověď nevhodnější), ale také stylizovaná vyprávění sugerující dojem lokálnosti.

Příznačné je pro kontext regionální literatury jeho zapojení do širšího kontextu kulturního a osvětového. Vedle spisovatelů profesně spjatých s horským prostředím je důležitá autorská linie badatelů v oboru národopisu a učitelů. K nim patří např. Josef Johann Ammann (1852 – 1913), z jehož zpracování hořických pašijových her *Das Passionsspiel des Böhmerwaldes* (Pašijová hra ze Šumavy, 1892 a 1895) vychází i dodnes hraná česká verze, z níž se stala významná kulturní událost. Národopisu, sbírání lidových písní a příběhů ze severní Šumavy se věnoval učitel Josef Schramek (1856 – 1940), který vydal pod názvem *Vom Arber bis zum Plöckenstein* (Od Javoru k Plechému, 1928) výbor ze svých povídek (Záloha 2003, 509).

Z dětství a let učitelského působení na Šumavě vytěžil mimořádně hluboké znalosti lidové kultury a života obyvatel centrální Šumavy Johann Peter (1858 – 1935). Po prvotně *Charakter- und Sittenbilder aus dem Böhmerwalde* (Obrazy šumavských povah a mravů, 1886) vydal řadu sbírek črt, povídek a kratších novel z lidového prostředí (velkou část jeho literárních i národopisných textů obsahuje časopis *Der Böhmerwald*, který Peter vydával v období 1899 – 1907). Vedle prozaických a národopisných textů psal i zvukomalebně lyrické básně, z nichž sestavil sbírku *Der sprossende Wald* (Rašící les, 1929). Nejvýznamnějším Peterovým dílem je však vzpomínkově laděná trilogie *Der Richterhub* (Rychtářův kluk, 1914), *Der Richterstudent* (Rychtářův student, 1918) a *Der Richterlehrer* (Rychtářův učitel, 1918).

Při studiu kontextů je v kulturním interregionu na česko-bavorsko-rakouském pomezí pozoruhodným fenoménem tvorba autorů spjatých s Nýrskem (Neuern). Učitel a badatel v oborech historie řemesel (zejména sklářství) a národopisu Josef Blau (1872 – 1960) publikoval dnes velmi oceňované národopisné práce jako např. *Geschichte der künischen Freibauern im Böhmerwalde* (Dějiny svobodných královských sedláků na Šumavě, 1932). Vedle lidové architektury, lidového umění a oděvu se Josef Blau zabýval i každodenním životem obyvatel odlehlých samot, pastýřů, pašeráků, pytláků a lapků. Se severní Šumavou jsou spjaty jeho prózy *Von Räubern, Wildschützen und anderen Waldbrüdern* (O loupežnících, divokých střelcích a jiné lesní chásce, 1928) či *Alte Geschichten aus dem Böhmerwalde* (Staré příběhy ze Šumavy, 1942). Běžnou představu o popularizační regionální tvorbě překonává Josef Blau jednak nevšední odbornou erudicí, jednak hlubším vhledem do osudů sklářských rodin. Blau se zabýval také historií židovské menšiny v Nýrsku, jíž věnoval zvláštní přílohu kroniky města. Díky spolkové aktivitě vzniklo v Nýrsku lesní divadlo (Waldbühne), které opět hraje hry šumavských autorů.

Neznámějším a literárně neplodnějším autorem nýrského okruhu je Hans Watzlik (1879 – 1948). Jako učitel působil na několika školách, v letech 1906 – 1924 v Nýrsku. Širší pozornost upoutal již prvotinou *Im Ring des Ossers* (Kolem Ostrého, 1913), jejíž metaforický jazyk v líčení přírodních scénérií i života lidí v málo známé horské oblasti, ale také inspirace lidovou slovesností si získaly obdivovatele v celé německé jazykové oblasti. Václav Maidl upozorňuje na skutečnost, že jen některé postavy Watzlikových próz představují lidové figurky nebo život lidu – např. v románu *Der Alp* (Múra, 1914) pozorují vesnický učitel a jeho host, jímž je umělec, život ve vsi z odstupu,

neboť k vesnickému společenství zcela nenáleží (Maidl 2015, 73). Následovaly četné romány, novely, sbírky pověstí i básní, knihy pro děti, divadelní hry aj. O Watzlikových protičeských postojích se píše v českém tisku od poloviny dvacátých let, ale již v románu *O Böhmen! (Ó, Čechy!)* o česko-německém konfliktním sousedství nikoli na státní, ale na jazykové hranici sílí autorovo tušení zániku německého živlu v Čechách. Watzlikovým nejvýznamnějším dílem je román *Der Pfarrer von Dornloh* (Farář z Dornloh, 1931), za který mu byla udělena nově zavedená Československá státní cena za německy psanou literaturu.

Prolínání lyrických a epických žánrů, jejich rozpětí, ale také rozpětí stylových poloh činí z Watzlikova díla interpretačně nesnadno uchopitelný celek. Watzlik byl nadán mimořádnou zvidavostí, v rozhovorech s hajnými, dřevorubci, pastevci, s ženami i školními dětmi z odlehklých horských obcí a samot pátral po dochovaných lidových hrách, písních, pověstech, zvycích, nářečnických znacích apod. Ve sbírkách lidových pohádek a pověstí, např. v *Böhmerwaldsagen* (Šumavské pověsti, 1921) a zejména v původních prózách se na jedné straně zajímá o temné, až děsivé stránky lidské duše, na druhé straně je v lyrických básních, ale i v krajinomalebých pasážích práz z rodného kraje ovlivněn snivostí až sklony k blouznění a divokým fantaziím v duchu německého romantismu.

S Nýrskem je spjat také prozaik, dramatik a folklorista Hans Multerer (1892 – 1945). Básně a divadelní hry psal v místním nářečí, povídky a román *Der himmelblaue Wagen* (Blankytné modrý vůz, 1935) ve spisovné němčině (pouze v dialogích se objevují prvky dialektu). Na rozdíl od typických autorů žánru tzv. hraničářských románů (Grenzlandroman) je Multererovi cizí jakákoli národovecká poloha. Zřejmě i vlivem rodinných zkušeností s hostincem, do něhož přijížděli hosté z bavorské i české strany hraničního pohoří, reprezentuje tento neprávem opomíjený autor nikoli sílící dobový nacionalismus, ale naopak to, co bývá v interkulturních studiích někdy označováno jako kultura pohostinnosti.

Multerera nezajímají hranice mezi státy, národy, náboženstvími, rasami apod. V románu *Der himmelblaue Wagen* se Multerer pohybuje ve své vlastní říši dobra a zla, kde přehledný svět nefunguje. Autor sice také líčí přírodu, každodennost prostých horalů, ale i majetných sedláků, činí tak však bez sentimentu literatury domoviny, která oplakává život na venkově jako zanikající idylu. Multerer propojuje podmanivé, avšak výrazově hutné popisy přírody s pozoruhodnými úvahami o problematice lidské existence. Hlavní postavu románu, bankovního úředníka, který zpronevěřil peníze a uprchl k potulným komediantům, aby se vyhnul zatčení, líčí autor jako antihrdinu, který překračuje hranice mezi Čechami a Bavorskem, mezi městem a vesnicí, mezi chudobou a bohatstvím. Hranice, které jediné ho skutečně zajímají, jsou hranice procházející lidským nitrem – těch se týkají Multererova témata odpovědnosti, viny a pokání (Kučera 2021, 205 – 215).

Interpretace děl poválečné literatury ze Šumavy a Pošumaví vyžaduje usouvztažňování kontextu literárněvědného a společensko-politického, neboť turbulence změn, k níž v této oblasti došlo, je velmi vysoká. Zatímco bavorská a rakouská část hraničního pohoří si do značné míry ještě uchovala tradiční ráz, na české straně je nejnápadnější úbytek obyvatel. Německy mluvící obyvatelé byli nejprve divoce vyháněni, posléze organizovaně vysídleni. Odsun se týkal nejen aktivních nacistů, ale také lidí politicky neangažovaných, dokonce i části německy mluvících Židů, kteří přežili nacistické koncentrační tábory a byli orgány místní samosprávy označeni za Němce. Zůstat v Československu směli aktivní němečtí antifašisté (část z nich později dobrovolně odjela za odsunutými rodinami do Německa nebo Rakouska), ale paradoxně i nacisté, kteří byli označeni za nepostradatelné odborníky.

Se zánikem řady šumavských obcí a samot téměř zanikla i hmotná a nehmotná kultura původních obyvatel, protože rozptýlení vysídlenců do celého Německa (a zčásti i do Rakouska) velmi ztížilo možnost udržování kulturních tradic. Od té doby je na Šumavě a v Pošumaví psána literatura

v českém jazyce, do roku 1989 převážně socialisticky tendenční, jako například romány Rudolfa Kalčíka (1923 – 1980) *Král Šumavy* (1960) nebo Petra Pavlíka (1933 – 2000) *Šumavský deník* (1976). Méně nápadné je ideologické zabarvení u děl tíhnoucích k idyle, například v románu Jana Otčenáška (1924 – 1979) *Když v ráji přšelo* (1972) nebo v posledním dílu trilogie Ladislava Stehlíka (1908 – 1982) *Země zamýšlená* (1970). Stehlíkův láskyplný pohled na rodný kraj obsahuje formou lyricky laděného cestopisu i vlastivědné a kulturně historické pasáže, věnuje se také spisovatelům, výtvarným umělcům či hercům, vyhýbá se však negativním jevům, které přinesl komunistický režim. Od tendenčního pohledu na Šumavu se dokázal oprostít zejména Vladimír Michal (1925 – 2012) v souboru povídek *Světáci* (1959) ze života muzikantů, zedníků či cirkusových umělců, kteří odešli ze Šumavy za prací do ciziny.

Literatura ze Šumavy a Pošumaví je po roce 1989 zastoupena opět svými tradičními žánry báje a pověsti. Na tradici lidových vyprávěčů – „báječů“ navazuje například Zdeněk Barborka (1938 – 1994) v *Pověstech od Husího křídla* (1995) nebo Ondřej Fibich (1954) v díle *Čtyři rytíři. Legendy a pověsti z Prácheňského kraje* (1998). Tradici fabulujících sběratelů udržuje ve svých publikacích Roman Kozák (1965) v souboru *Srdce Vltavy* (1995). Protipólem fabulovaných vyprávění jsou dokumentárně cenné sbírky pověstí, jako například etnograficky fundovaná sbírka pověrečných vyprávění Jaroslavy Voráčkové *Světýlka na Křemelné* (1990) o vraždících světlech. I ve 21. století dochází v žánru lidové pověsti k novým objevům, jakými jsou například *Pověsti dobršské* (2001) z okolí pošumavské obce Dobruška, které zapisoval na počátku 20. století nádeník Jan Menčík (1875 – 1953) podle vyprávění starého místního dudáka Jana Racochoy (Fibich 2003, 505).

Součástí současné české literatury se stala spirituální lyrika básníků strašinského okruhu, kteří navazují na dílo básníka, kněze a jáchymovského politického vězně Františka Daniela Mertha (1915 – 1995). V sedmdesátých letech Merth opravil v poutním místě Strašíně zdevastovaný kostel a proměnil ho v duchovní, básnické a intelektuální centrum. Merthovy strojopisné sbírky vyšly později v samizdatové edici KDM – např. *Strašně lidský hlas* (1978) či *Zápisy* (1986, 1987, 1988). Po roce 1989 vyšly Merthovy sbírky *Listy z diáře* (1993) a *A zůstává domov* (1994). Dalším strašinským knězem a básníkem je František Xaver Halaš (1946), jehož poezie je blízká Bohuslavu Reynkovi, například ve sbírce *Taciturna* (2003). Ke strašinskému básnickému okruhu patří také Ondřej Fibich (1954), jehož sbírky *Země Jana Křtitele* (1993) a *Podoby soumraku* (1995) jsou silně inspirovány Šumavou, dále Roman Szpuk (1960), autor řady sbírek, např. *Ohrožen skřivanem* (1994) či *Žalmy* (1995) a Robert Janda (1966) se sbírkami *Na prahu prachu* (1990) nebo *Parapoesie* (1994) (Fibich 2003, 5004 – 5005).

Spirituální lyrika výše uvedených básníků, kteří do hraničního pohoří přišli z různých koutů Čech, ale i z Moravy, je díky svému sepětí s krajinou a její duchovní tradicí tvorbou regionální, zároveň ji však svým soustředěním na problematiku lidské existence ohrožené ztrátou duchovnosti a svobody v moderní době přesahuje. Lyrický subjekt básní je moderní outsider vlastní volbou, který se do vylidněné horské enklávy mimo kulturní centra vydal na strastiplnou cestu k vlastnímu já.

Od konce devatenáctého století se proces postupné radikalizace německojazyčných menšin ve středovýchodní Evropě projevoval v sílící ideologické tendenčnosti tzv. hraničářské literatury (zejména hraničářského románu, na jehož protičeské zaměření reagovali čeští autoři protikladnou, tzn. protiněmeckou tendenčností). Mnozí autoři v sobě spojovali nářeční básníky a dramatiky domoviny s nacionalisticky orientovanými prozaiky či publicisty. Vnitřně rozporuplné směřování autorů, jejichž díla byla využívána i zneužívána k rozmanitým kulturním i společenskopolitickým cílům, je ostatně typickým rysem literární a umělecké moderny, která se s požděním zasáhla i oblast na česko-bavorsko-rakouském pomezí. Heterogenita literární tvorby tohoto interregionu je dána proměnlivostí kulturních a společenských jevů, které na sebe rozmanitým způsobem narážejí, přitahují se či odpuzují, stále však zachovávají vědomí jisté souvislosti, někdy i sounáležitosti.

Pro analýzu kontextů, do nichž vstupují literární díla, je hraniční prostor česko-bavorsko-rakouského pomezí v období převratných společenských změn od druhé poloviny devatenáctého století velmi zajímavým předmětem zkoumání, neboť se zde složitě proplétají otázky sociolingvistické, kulturně historické a náboženské povahy.

SUMMARY

The paper analyzes the contexts into which the work of regional literature from the Czech-German-Austrian border enters in the process of interpretation. In the author's context, these are bilingual creators who find themselves in a complex sociolinguistic and nationally political situation. In the comparative literary context, their texts are part of several units and literary communities (regional literature, national literatures, Central European cultural area). In the genological context, there is a significant "heat dispersion" of the earth in the genre of the so-called frontier novel (Grenzlandroman), but also in the use of a dialect in the genre of homeland poetry (Heimatdichtung) and folk theater. A specific problem is the transition from language to language (the German author Karl Klostermann is rejected by his ethnic culture due to his culture of hospitality, conciliatory, anti-nationalist and democratic views, which is also related to the translation and publishing context: a writer of a second culture, after a hundred years it is published in German translations and positively accepted by the German audience. These and other contexts must be applied when interpreting texts from a given interregion.

LITERATURA

- Daemrich, Horst S. 2007. Realismus. In: Bahr, Ehrhard (ed.): *Dějiny německé literatury 3: Od realismu k současné literatuře*. Praha: Karolinum.
- Fibich, Ondřej. 2003. Šumavská krásná literatura v jazyce českém a latinském. In: Anděra, Miloš – Zavřel, Petr (eds.): *Šumava. Příroda – historie – život*. Praha: Baset, 499 – 506.
- Kučera, Petr. 2021. Zwischen Böhmen und Bayern: Grenzüberschreitungen im literarischen Werk von Hans Multerer. In: Boris Blahak (ed.): *Bayerisch-tschechische Beziehungen: Kultur – Sprache – Gesellschaft*. Berlin: Logos Verlag, 205 – 215.
- Maidl, Václav. 2008. O jazykové podvojnosti Karla Klostermanna – a nejen o ní. In: Pršínová, Tamara – Straková, Libuše (eds.): *Karel Klostermann (1848 – 1923). Soupis díla*. České Budějovice: Jihočeská vědecká knihovna, 225 – 236.
- Maidl, Václav. 2016. Proměnlivá estetika Hanse Watzlika. In: Škorpil, Pavel – Velkoborský, Karel (eds.): *2015 Rok Hanse Watzlika*. Nýrsko: Muzeum Královského hvozdu, 56 – 94.
- Pařík, Arno. 1992. Z dějin židovských náboženských obcí v Čechách a na Moravě. In: Fiedler, Jiří (ed.): *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer, 5 – 24.
- Pěkný, Tomáš. 1993. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer.
- Soukup, Daniel. 2013. „Cikáni“ a česká vesnice: konstrukty cizosti v literatuře 19. století. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Záloha, Jiří. 2003. Šumavská krásná literatura v německém jazyce. In: Anděra, Miloš – Zavřel, Petr (eds.): *Šumava. Příroda – historie – život*. Praha: Baset, 506 – 512.
- Zima, Peter V. 2004/2005. *Komparatistik und Sozialwissenschaften. Komparatistik. Jahrbuch der Deutschen Gesellschaft für Allgemeine und Vergleichende Literaturwissenschaft*. Heidelberg: Synchron Publishers, 47 – 62.

Petr Kučera

KONTAKT

doc. Dr. Petr Kučera, Ph.D.
Katedra germanistiky a slavistiky
Filozofická fakulta
Západočeská univerzita v Plzni
Riegrova 11
306 14 Plzeň
Česká republika
pekucera@kgs.zcu.cz